

ПЕРЕДМОВА

Навчальний посібник написано на основі Кримінального кодексу України і відповідної програми з цієї навчальної дисципліни.

У навчальному посібнику розкрито зміст і сутність таких загальних кримінально-правових норм та понять, як: завдання, принципи та чинність кримінального закону; поняття злочину, його види та стадії; вина та її форми; співучасть у злочині; множинність злочинів; загальні засади призначення кримінального покарання; звільнення від кримінальної відповідальності та покарання; особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх тощо. У порівняльному аспекті розглянуто окремі положення кримінального законодавства деяких зарубіжних країн.

Із сучасних наукових позицій розглядаються питання про джерела кримінального права, суб'єкт та суб'єктивну сторону складу злочину, розкривається співвідношення та визначаються основні риси кримінального права країн романо-германської, англо-американської, мусульманської сімей правових систем, а також основні питання кримінального права країн Далекого Сходу.

При підготовці навчального посібника збережено певну спадкоємність щодо положень кримінального законодавства і науки кримінального права, які пройшли випробування часом. У ньому використано роботи таких вчених, як, В. Г. Гончаренка, П. С. Матишевського, В. О. Навроцького, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, С. Д. Шапченка, С. С. Яценка, а також своєрідний «золотий фонд» кримінально-правової науки – праці таких відомих юристів кінця XIX – початку XX ст., як Л. Белогриць-Котляревського, О. Кістяківського, В. Спасовича, М. Таганцева, І. Фойницького та інших.

У сучасній науці кримінального права багато питань залишаються спірними. Певна дискусійність позицій вчених з окремих питань кримінального права знайшла відображення у цій праці.

Розділ І

ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА. НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

§ 1. ПОНЯТТЯ ТА ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Поняття «кримінальне право» прийнято розглядати у двох значеннях: 1) позитивне (об'єктивне) кримінальне право як галузь законодавства, що знаходить свій вияв у цілісному і єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі України; 2) кримінальне право як галузь юридичної науки, що знаходить свій вияв у механізмі регулювання кримінально-правових відносин; вивченні вітчизняного кримінального закону і судової практики; теорії і історії кримінального права, науковому аналізу кримінально-правових норм, судових прецедентів та кримінального права зарубіжних країн.

Позитивне кримінальне право України має такі характерні риси: 1) його норми встановлюються лише вищим органом законодавчої влади – Верховною Радою України; 2) воно знаходить свій вияв у законах, які зведено (кодифіковано) до єдиного джерела Кримінального кодексу України; 3) метод реалізації кримінального закону специфічний, притаманний лише цьому закону, – це, головним чином, загроза покарання і його застосування за порушення кримінально-правової заборони.

Позитивне (об'єктивне) кримінальне право України – це сукупність юридичних норм (правил поведінки), що визначають, які суспільно небезпечні діяння є злочинними і які покарання слід застосовувати до осіб, що їх вчинили.

Кримінальне право України поділяється на дві відносно самостійні частини – Загальну та Особливу.

Характерною особливістю правових норм та інституцій Загальної частини кримінального законодавства є те, що вони мають широку царину дій – вони поширюються на всі приписи Особливої частини кодексу. Це норми загального значення. Вони визначають: завдання Кримінального кодексу України; підстави кримінальної відповідальності; чинність КК щодо злочинів, вчинених на території України або за її межами; чинність кримінального закону у часі; поняття злочину; класифікацію злочинів; види та стадії вчинення злочину; вину та її форми; співучасть у злочині; загальні засади призначення покарання; види покарань тощо. Сутність і призначення норм Загальної частини Кримінального кодексу виявляються лише в органічній єдності з положеннями його Особливої частини.

Особлива частина кодексу відбиває ієрархію цінностей у сучасному українському громадянському суспільстві, захист яких гарантує держава. Особлива частина кодексу містить конкретні норми, які забороняють вчиняти те або інше суспільно небезпечне діяння. Порушення такої заборони передбачає відповідне покарання. При цьому майже всі диспозиції статей Особливої частини кодексу визначають діяння з боку однієї особи – виконавця злочину. Умови кримінальної відповідальності за навмисне вчинення одного й того самого злочину спільними діями кількох осіб (співучасниками) описано в Загальній частині КК (ст. 29).

Загальна та Особлива частини кодексу нерозривно пов'язані між собою. Вони становлять єдину галузь права – кримінальне право. Застосування норм Особливої частини можливе лише на основі положень, що містяться у нормах Загальної частини Кодексу. Наприклад, вирішення питання про кримінальну відповідальність за готування до злочину і замах на вчинення злочину дано в ст. 16 КК. У ній міститься загальне положення, відповідно до якого кримінальна відповідальність за готування до злочину і замах на «вчинення злочину» настає за статтею 14 або 15 і за тією статтею Особливої частини кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчений злочин. Це означає, що у разі, скажімо, замаху особи на крадіжку чужого майна дії такої особи мають кваліфікуватися за ст. 15 і ч. 1 ст. 185 КК. Якщо ж, наприклад, злочин було вчинено за участю співучасників (організатора, підбурювача чи пособника), то кримінальна відповідальність

ПЕРЕДМОВА	3
Вживані у навчальному посібнику скорочення.....	4

РОЗДІЛ I.
ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ
ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
НАУКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

§ 1. Поняття та предмет кримінального права	5
§ 2. Метод кримінального права	7
§ 3. Завдання кримінального права	9
§ 4. Наука кримінального права.....	10
§ 5. Система позитивного кримінального права	16

РОЗДІЛ II. ПРИНЦИПИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

§ 1. Принципи законності, рівності громадян перед законом і особистої відповідальності за наявності вини	21
§ 2. Принцип невідворотності кримінальної відповідальності та гуманізму	22
§ 3. Принцип справедливості (індивідуалізації) відповідальності та принцип економії кримінальної репресії.....	23

РОЗДІЛ III.
КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН

§ 1. Поняття, значення та завдання кримінального закону	24
§ 2. Джерела кримінального права	26
§ 3. Витоки та формування кримінального законодавства	28
§ 4. Структура кримінального закону	33
§ 5. Тлумачення кримінального закону	36
§ 6. Принципи чинності кримінального закону у просторі та часі	40
§ 7. Чинність кримінального закону за територіальним принципом	41
§ 8. Чинність кримінального закону за національним та універсальним принципами	45

§ 9. Видача злочинців	47
§ 10. Чинність кримінального закону в часі	48

РОЗДІЛ IV. ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Законодавче визначення злочину в історичному аспекті	51
§ 2. Злочинне діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав	55
§ 3. Поняття злочину і його ознаки за кримінальним правом України	63
§ 4. Значення ч. 2 ст. 11 КК України для поняття злочину	69
§ 5. Відмінність злочину від інших правопорушень. Класифікація злочинів за кримінальним правом України	71

РОЗДІЛ V. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ЇЇ ПІДСТАВИ

§ 1. Поняття кримінальної відповідальності та її реалізація	76
§ 2. Підстави кримінальної відповідальності. Поняття та значення кримінально-правової кваліфікації	80

РОЗДІЛ VI. СКЛАД ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття і значення складу злочину	82
§ 2. Елементи і ознаки складу злочину	86
§ 3. Види складів злочинів	89

РОЗДІЛ VII. ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття та значення об'єкта злочину	93
§ 2. Класифікація об'єктів злочинів	97
§ 3. Предмет злочину	100

РОЗДІЛ VIII. ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття та ознаки об'єктивної сторони складу злочину	102
§ 2. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність)	104
§ 3. Наслідки злочину	106

§ 4. Причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та наслідками.....	108
§ 5. Факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину .	114

РОЗДІЛ ІХ. СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття суб'єкта злочину	117
§ 2. Осудність як ознака суб'єкта злочину. Поняття обмеженої осудності	121
§ 3. Неосудність та її кримінально-правове значення	125
§ 4. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність... ..	129
§ 5. Спеціальний суб'єкт злочину	132
§ 6. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сп'яніння.....	135

РОЗДІЛ Х. СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття і значення суб'єктивної сторони складу злочину	139
§ 2. Поняття та зміст вини.....	140
§ 3. Умисел і його види.....	144
§ 4. Необережність та її види	152
§ 5. Злочини із складною виною.....	158
§ 6. Факультативні ознаки суб'єктивної сторони складу злочину	160
§ 7. Помилка та її кримінально-правове значення	163

РОЗДІЛ ХІ. СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ

§ 1. Поняття та види стадій вчинення злочину	169
§ 2. Закінчений та незакінчений злочин	171
§ 3. Готування до злочину	172
§ 4. Замах на злочин.....	174
§ 5. Добровільна відмова від вчинення злочину	176

РОЗДІЛ ХІІ. СПІВУЧАСТЬ У ЗЛОЧИНІ

§ 1. Поняття співучасті у злочині	178
§ 2. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки співучасті.....	179
§ 3. Форми співучасті у злочині.....	182